

CSENDER LEVENTE
A forradalom hőse

Előd nagybátyámmal együtt jártuk az erdőt. Állandóan a medvéket hajtottuk a kutyákkal. Zavartuk ki őket a ciherekből, nem hagytuk őket békén. Elődöt egyszer majdnem széttépte egy hím, két hétre meg is némult az ijedségtől, de aztán, hogy újra megszólalt, nem hagyta békén, állandóan zaklatta őket, mintha be akarta volna bizonyítani, hogy Nyúládban ő a király.

Egyszer bementünk a sűrűbe, befeküdtünk egy fenyőgallyakból összehordott medvevacokba. Előd az anyamedve, én meg a bocs heverésébe. A két kutyát a lábunkhoz fektettük, és vártuk, hogy megjöjjenek. Előd úgy tervezte: ha észre vesszük, hogy jönnek, szembeugraszjuk velük a kutyákat. Ezen a cselen jól derült, de én nagyon féltem. Előd látta rajtam a majrét, és kinevetett. Megkönnyebbültem, amikor kikászálódhattunk épségben, és még mindig nem jöttek meg a medvék. Nagybátyámat nagyon merésznek tartottam, de az igazi király mégsem ő volt.

Az igazi király a faluban lakott, én is ismertem, Liviu Cheuchisannak hívták, ő volt a miliciaparancsnok. Mikor odakerült, magyarul egyáltalán nem beszélt. Besztercei román volt, magas, sportos ember. Sokakat vert meg csak azért, mert úgy tartotta kedve. A helyiek ezért nem is nagyon szerették. A községet meg a hozzá tartozó öt falut saját királyságának tekintette. Olyan királyság volt ez, ahol csak a királynak lehetett igaza, s nem lehetett panaszra menni sehova. Például bement Márton bácsihoz, rámutatott két fára, hogy arról a termés kell neki, Márton bácsi hozta a kosarat, leszedte a gyümölcsöt, és elvitte neki, persze ellenszolgáltatás nélkül. Vagy valaki fát hozott az erdőből bárca nélkül, ő megfogta, az illetőt megbüntette, a fát meg a saját udvarába vitette, az illetővel fel is vágatta és eltűzelte. Mert az járt a királynak. Ha valakit meg akart verni, behívatta a milíciára, és addig verte, míg el nem fáradt. Tudott ő jó is lenni: mikor egy embert úgy megvert, hogy ágyban fekvő beteg lett, az ember fel akarta jelenteni, ő elment hozzá és felajánlotta, hogy fizet, csak ne jelentse fel. Akiket ok nélkül vert meg, gondolkozhattak, hogy mit tettek, nem szóltak-e valamit a vendéglőben, ami nem tetszett Dorinának, a milicista feleségének, akit benyomott oda pultosnak, s ha bárki olyat mondott, leadta a drótot az urának, s ment az illetőnek az üzenet, hogy Liviu várja. Elverte azokat is, akik át akartak szökni a határon, de elkapták és visszatoloncolták. Őket már kopaszra nyírva és félig agyonverve hozták vissza,

Liviu csak a kezelést folytatta, mindig eszükbe juttatva, hogy Románia élni a legjobb hely. Nekik naponta kellett jelentkezniük abrakért. A tenyerüket meg a talpukat verte gumibottal, mert az iszonyatosan fáj, és nem lát-szik. Az emberek megszokták, mint annyi mindent, és eszükbe sem jutott, hogy ennek egyszer vége lesz. Maguk is meglepődtek 1989 decemberében.

*

December 22-én Előd épp készülődött a kultúrházba színdarabot próbálni, mert tizennyolc éves múlt, besorozták katonának, s olyankor a regruták bált szerveztek, előtte színdarabot adtak elő, s annak a próbájára készülődött. Miközben öltözött, hallgatta a rádiót. A híradóban mondták, hogy a Ceaușescu-rendszer megbukott, itt a szabadság, meg azt is bementék, hogy Temesváron lőnek, és sok a halott. Szomszédok érkeztek, ők is hallgatták a rádiót, nem nagyon tudtak mit kezdeni a hírekkel, de érezték, hogy fontos dolog történik. Estefelé a fiúk együtt mentek ki a központba. A vendéglőben bedobtak egy sört, akkorra már ott voltak a szónokok, akik fölálltak az asztalra, és harsogták, hogy a kommunistákat ki kell vetni az ablakon, és hogy jön a nagy libertate. A szónokok között kommunisták is voltak. Előd csodálkozott, hogy miért akarják magukat is kivetni az ablakon, de ezzel aztán nem foglalkozott, mert elragadták az események. A szónokok biztatására lementek a Néptanácshoz, a Ceaușescu-képeket összeszedték az épület minden terméből, a román feliratokat is letépték, a zászlókat kihányták, máglyán elégették. Közben megjöttek az ingázó munkások, és mesélték, hogy Udvarhelyen is ég a milícia, meg hogy ki is nyírtak pár milicistát, de a szekusok nagy része elmenekült. Egyre szaporodott a központban gyülekezők száma. Tíz óra körül már több mint háromezren voltak a sötétben. Lementek a templom elé, gyújtottak egy-egy szál gyertyát a temesvári halottakért, elmondtak egy Miatyánkot is. Valaki azt javasolta, hogy menjenek a milíciára a fegyverekért. A tömeg elindult, mert senki nem bízott a milicistákban. Mondták, nem jó az, hogy ott vannak a román milicisták, fegyverrel a kezükben, mert az elmenekült szekusok bármikor visszajöhetnek, és Liviuék biztosan kiszolgálják őket. Az járt a fejükben, hogy közel a karácsony szent ünnepe, olyankor az emberek a templomban ülnek, s ott egy szekus az egész falut kiirhatja. A rádióból tudták, hogy terroristacsoportok garázdálkodnak az országban, és bárhol megjelenhetnek. Jóformán a szót sem ismerték, de olyan fenyegetően hangzott, hogy a tömeg elindult a milícia épületéhez. Voltak már vagy háromezrötvenen. Felszólították a milicistákat, engedjék meg, hogy négy-hat ember őrt álljon a fegyvereknél. Vasile, a parancsnokhelyettes azt mondta, hogy ő az emberekkel és a szabadsággal van, tőle azt csinálnak, amit jónak látnak, de Liviu volt a parancsnok, és ő nem

egyezett bele. Ettől a tömeg bedühödött, és sokan benyomultak az épületbe, mindent kihánytak onnan is. Néhányan felsiettek Liviu szolgálati lakásába számon kérni egy s mást. Liviu megijedt, mikor az ajtaján dörömböltek. Érezte, hogy valahová sürgősen lépnie kell. Más út nem volt, csak az ablak. Kiugrott az első emeletről, de addigra már a tömeg körbevette az épületet is, Előd is ott állt lenn, s meglátta, hogy Liviu repülni tanul, odalépett hozzá, és ő is beakasztott neki egyet. Liviu azért nem számított ilyen fogadtatásra. Futni kezdett, ugrált át a kerítésen, elég sokan vetették utána magukat, mint a kutyák, és aki utolérte, ütötte.

Előd nem futott utána, ő inkább néhányadmagával lement a pincébe, betörték a fegyvertár ajtaját, és adogatták ki a fegyvereket. Vagy száztizenöt puskát és néhány szalagos gépfegyvert találtak a raktárban. Nem értették, hogy miért kell egy község milíciájának ennyi fegyver. Ennyire féltek tőlük? Eldöntötték, hogy viszik a Néptanács épületébe, biztonságba helyezik, és őrséget állítanak, ahogy eredetileg tervezték. Fölálltak láncba, és adogatták kézzől kézre kifelé a vadonatúj karabélyokat. Mire felértek a pincéből a fegyverek kiadása után, látták, hogy a puszkákat senki nem a Néptanács épületébe vitte, hanem mind bedobálták a tűzbe. Mintha megijedtek volna a gyilkolásra alkalmas vasaktól. Elődék nem ezt akarták, de hát mit tudták az elején, hogy a többiek a sor végén mit csinálnak. Ott már nem lehetett azt mondani, hogy te ezt vagy azt csináld; mindenki azt tette, amit jónak látott. Ez volt a szabadság első jele. A fatusok leégtek, a vascsövek felizzottak. Akkorra már az épület is lángot vetett.

Előd egy karabélyt a kabátja alá dugott, az egyik löszeres ládából egy jó marék golyót is elrakott. Elfogta a szabadság könnyű mámore, fülében csengett, amit a vendéglőben hallott, hogy félre kell tenni a kommunistákat végleg, uralkodtak eleget. Nem az egy sörtől, az új érzéstől lett mámoros... Égett a milícia, égtek a zászlók, a doszárok, a fegyverek, az egész múlt égett, mintha megszűnt volna az a régi, nyomasztó érzése, hogy velük bármit megtehetnek, uralkodik rajtuk valaki, kinek akkor is igaza van, ha nincs, és nekik akkor sincs igazuk, ha van. Megkönnyebbült attól is, hogy bevághatott egyet Liviuinak. Tartozott ennyivel valami régi ügy miatt.

Frissen esett hóban gyalogolt a telihold alatt, amely szinte nappali fénnel világított, és olyan könnyűek voltak Előd léptei, hogy szinte felszállt, minden súly lekerült róla, egyedül a karabély tartotta a földön. Ment hazafelé a hosszú havas utcán, és énekelte, hogy *nem kell nekem se fegyver, se golyó, elég lesz a puskapucoló*. Hazaérve benyitott az ajtón, és mondta, hogy most szabadság is van, fegyver is van, nem kell félni többet a medvéktől. Nagyanyám ijedten kunkorodott fel az ágy-

ból, Nagyapám is felült, de ő higgadtan azt mondta, hogy ahonnan elhoztad azt a puskát, oda tedd vissza, mert ebből neked bajod lesz. Előd hőködött, hogy most már nem kell félni a medvéktől, már nemcsak Ceaușescu szabad vadássza őket, hanem neki is, majd ő rendet tesz fenn a havason, és azokat a medvéket, amelyek az ő marháikon híztak fel, sorjában kilövi, és nem kell kínosan örülni többet, hogy a helikopterről puffogató secretar, general mackótalpas ebédjéhez hozzájárulhatnak. A karabély azzal az érzéssel töltötte el, amire régóta vágyott, biztonságot adott. De ez az érzés nem tartott sokáig. Másnap bementék a rádióban, hogy akinél fegyver van, szolgáltatassa vissza. Előd sokat gondolkodott azon, hogy el kéne ásnia valahol egy zsákban, de aztán mégis inkább visszavitte. Nagyanyám is megnyugodott, amikor eltakarította a háztól a bürrögtetőt. Mikor az ideiglenesen felállított gárda tagjainak leadta a karabélyt, megtudta, hogy Liviu az éjszaka folyamán meghalt az egyik kertben. Belehalt a sok ütlegelésbe. Pedig elmehetett volna előző délután, szólta is neki, hogy jobb, ha elmegy, de ő maradt, az ő választása volt. Vasilét senki sem bántotta, mert ő sem bántott senkit.

Kicsit megdermedt a világ a nagy mámor után. Elérkezett a karácsony. Az első szabad karácsony a gömböcös, töltelékes káposztával, lecsipecsivel, cika-káposztával, zengett a Mennyből az angyal, s a székely meg a magyar himnusz a templomban, ahogy azelőtt évtizedekig nem. Hosszú téli esték következtek, mindenki várta, hogy mi fog történni. A levegőben még érződött a hullaszag. Ceaușescut, Elenát is kivégezték. Zetelakán a parancsnok, Gabi Danaila, miután hasba lőtt egy embert, ijedtében magát lőtte meg. Udvarhelyen román és magyar áldozata is volt a forradalomnak. De ezeket valahogy nem érezték akkor nagy veszteségnek. A rádió bementa, hogy országszerte több mint ezer civil is életét veszítette.

Jött az újév, kicsit alábbhagyott a lendület, friss szelek fújtak, amelyek nemcsak jót hoztak.

*

1990. január 16-án reggel Előd gumidefektet javított a traktoron, amit tizenhat éves korában kapott nagyapámtól. Akkor ez még nagy szám volt. A hőmérő jócskán mínuszt mutatott. Ráfagyott keze a vas rángára, de meg kellett javítani, mert az erdőre készült fáért. Ahogy szokta, fel-emelte a traktor elejét, és rángával lefeszítette a külsőt. Épp húzta ki a gumibelső, amikor óriási zúgást hallott közeledni, rezgett a föld a lába alatt, már fel lehetett ismerni, hogy ez óriás motor, és akkor elfogta valami baljószerű érzés, hogy futni kellene, elbújni valahová, mégis ott maradt, mert úgy vélte, nincs miért elfusson. A következő pillanatban már a kapu előtt hallotta a zúgást, ott

fékezett le az a nagy valami, s ő csak a legráló katonákat meg rendőröket látta, akik berontottak golyószórókkal kezükben. Körülvették, voltak vagy tízen, mind rászegezték a vascsöveket, kérdezték a nevét, s ahogy kimondta, a kezét tekerték is hátra, kattant a bilincs, és fel-tuszkolták a nagy katonai teherautóra. Kezet se moshatott, tiszta ruhát sem vehetett, el sem köszönhetett.

Több embert szedtek így össze a faluból és vittek el. Először Székelyudvarhelyre, aztán Csíkszeredába. Nem-igen tudtak románul, nem értették, mi zajlik körülöttük. Tolmácsot nem kaptak. Első nap jól megverték, forgatták, vallatták őket, ütötték kézzel-lábbal, gumibottal, ami épp a kezükbe akadt. Este tizenegy órakor kinyílt a cellaajtó, kihívták Elődöt, az ajtót becsapták mögötte, ott álltak körben nyolcan-tízen, belökték a kör közepébe, és ütni-rúgni kezdték. A börtönparancsnok csak állt, és nézte. Előd a földön fekvő két könyökét leszorította, hogy a bordáit ne tudják betörni, tenyerével a fejét és az arcát védte. Fogalma sem volt, mit akarnak tőle. A verés végén visszavitték a cellába. Következtek a többiek sorjában. Nem mondtak nekik semmit, hogy kit miért vernek.

Pár foglyot néhány nap múlva elengedtek. Négyen maradtak letartóztatva. Összebilincselte lábukat a kezükhöz láncolták, és úgy vitték őket kihallgatásra. Kihallgatás után kaptak még öt nap zárkát. Majd, hogy az öt nap letelt, harmincra hosszabbították a letartóztatásukat, és átvitték őket börtönbe. Gyilkosokkal egy cellába. Cellatársaik tudták, hogy ők miért vannak bent, azt is, hogy meddig, meg azt is, hogy jó magaviselettel valamennyit lefaraghatnak belőle. Elődék viszont nem sejtették, mi vár rájuk. Továbbra is négyen voltak megrekesztve: Vass Kiss Előd, Nagy Imre, ők tizennyolc évesek, Nagy István, a púpos zenész, akit azzal vádoltak, hogy gumicsizmával hozzárúgott a rendőrhöz. A milicista körülbelül fél méterrel volt magasabb nála, olyan valószínűtlenül hatott, hogy Nagy István gumicsizmával komoly sérülést okozott. Ambrus Pál, a negyedik soha életében nem ütött meg senkit, beleértve Liviut is. Ment

néhány hétig a verés, vallatás. Már mindent elmondtak, amit tudtak, de a vallatók még valamit hallani akartak.

Elődék nem számítottak rá, hogy elítélik őket, még a tárgyaláson sem, mert négyük közül senki nem követett el bűncselekményt. Ám az ügyészség véleménye egyértelműen az volt, hogy ők ölték meg a Liviut, és ezt rájuk akarták bizonyítani. Ők még nem tudták, hogy az ítéleteket előre meghozták, csak a bizonyítékokat gyűjtögetik, és azt akarják kihúzni belőlük, *hogy igen, mi voltunk, mi öltük meg őt*. Mikor K. Á. jogharcos az ügyészt megkérdezte, miért vállalnak olyan ügyet, amelyben ártatlan embereket ítélnék el, mert a négy elítélből kettő ott se volt a rendőrvetésnél, az ügyész kijelentette, hogy valaki csak megölte Liviut. Akkor K. Á. azt mondta, hogy az ügyészségnek nem valakit, hanem a gyilkost kell elítélnie. Ők nem a gyilkost vagy gyilkosokat ítélték el. Úgy tetszett, az ügyészségnek „kilóra” kell ítéletet hoznia, és nem számított, ki kerül rács mögé.

*

Előd, Imre, Ambrus Pál és István bácsi maradtak továbbra is a karcserben. Verték, vallatták őket, még mindig románul, nem is értettek semmit. Két hónapig ügyvédet sem kérhettek. Akkor kezdték sejteni, hogy súlyos vádat emeltek ellenük, mikor eléjük tették a kézírásos román szöveget, ami nem is az ő írásuk volt. Azt se tudták, hogy mi az, mert ők írásbeli nyilatkozatot nem adtak, nem is tudtak volna, mert nem beszéltek románul. Tolmács nem volt. Félig agyonverve azt is aláírták velük, hogy nem bántották őket. Előddel pedig, hogy belerúgott a haldokló rendőrbé. Nem maradt ereje tiltakozni. Olyan kékeszöld volt tetőtől-talpig, mint a lekvár tetején a penész. Pár hét után közölték velük a vádat: előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés.

Aztán felgyorsultak az események. Mire észbe kaptak, már el is ítélték őket. Elődöt tizenhárom évre. A többiek is hasonló szerencseszámot kaptak. Az ügyész ezt kevésnek találta, súlyosbításért fellebbezett. A bíróság helyt adott. Átvitték őket a Kárpátokon, be az Ókirályságba. Aztán Bukarest mellett várták, hogy mi lesz velük. Ügyük a kato-

nai ügyészségre került. Az ügyész Elena Ceaușescu ügyvédje volt, az elhíresült kivégzési felvételen látni, hogy leginkább vádol, nem véd, az ügyvédi kamara kizárta sorraiból, kárpótlásul katonai főügyési státust kapott.

A tárgyalás napján Elődékre új ruhát adtak. A bíróságra egy alagúton mentek, vagy százötven rendőr kétoldalt sorfalat állt, ahogy elhaladtak előttük a rabok, mindegyik hozzájuk vert vagy rúgott. Az arcukat nem bántották, arra vigyáztak, hogy a tárgyalóteremben ne tűnjenek föl senkinek az ütésnyomok. Elődék akkor sem tudták, hogy miért kapják a laskát. A folyosóra egy rejtett ajtón értek ki, ott már csak egy ór sétált előttük egy füzettel és egy gumibottal. A civil emberek nem is gondolták, hogy mi történik alattuk. A tárgyaláson megkérdezték, hibásnak érzik-e magukat. Nagy István megszólalt magyarul, hogy nem érzi hibásnak magát. A bíró felszólította, hogy beszéljen románul, mire Nagy István azt felelte akkor románul, hogy *nu știu românește (nem tudok románul)*, a bíró meg cinikusan megjegyezte, hogy látod, tudsz te románul. Ezen jót nevetgéltek, aztán véget is ért a tárgyalás. Ez volt az utolsó szó joga. Ítéletet nem hoztak rögtön, csak berekesztették a tárgyalást. A négy rab nem tudott meg semmit a jövőjéről.

Visszafelé is bementek a titkos ajtón, megint végig a rendőrsorfallal előtt. Akkor már nem vigyáztak az arcukra sem. Ambrus Pálnak betörték a fogát. Akkor még nem tudták, hogy ez csak a bevezető. A börtönben kapták az igazi verést, hatlapúra esztergált fahusángokkal és gumibottal.

*

Még akkor is hihetetlen volt, ami velük történt, amikor a bukaresti tárgyalás lezajlott. Valahogy nem fért a fejükbe, hogy a frissen, teli torokkal kikialtott román demokráciában ők lesznek az első koncepciók perék áldozatai. A napok múltak, ők meg barátkoztak a hellyel, helyzettel. Aztán egyszer, nem is tudták, hogy milyen nap, reggel vagy este, az ór beszólt a kisablakon, hogy szedjék mind a négyen a cuccukat. Megint felcsillant a szemük, hogy szabadulnak, de csak Marginenibe szállították őket, Románia egyik legkegyetlenebb börtönébe.

Másfél hónapja ültek már ott, amikor megtudták az ítéletet. Vass Kiss Előd tizennyolc év, Nagy Imre tizennyolc év, Nagy István tizenöt év, Ambrus Pál tizenöt év. Akkorra kezdett az egész rablét valósággá válni. A Legfelsőbb Bíróság fölött semmi nem állt Romániában, akihez fordulni lehetett volna. Előd halkán mondogatta magának, hogy tizennyolc év, tizennyolc év..., és valahogy elképzelhetetlen volt számára, hogy annyit, amennyit addig leélt, négy fal közt kell eltöltenie gyilkosokkal összezárva. Felnézett és számolni kezdett. Nyolcvan rab került egy cellába. Több közülük ölt már

embert. Falubelije egy sem akadt. A börtönparancsnok gondoskodott arról, hogy véletlenül se kerüljenek egy cellába. Elkezdődtek az egyformán hosszú napok. A hajukat levágták, hetente egyszer tisztálkodtak esővízben. Éjszakánként érezték, hogy a tetvek randalíroznak a bőrükön, de hozzá kellett szokjanak. A koszt pocsek volt. Reggel égetett kenyérből kávéfőztek, cukor nélkül, ebédre árpakásalevest kaptak és káposztát melegvízzel leöntve, másnap fordítva: káposztalevest, majd árpakását, estére spenótot, fuszulykát vagy pityókát. Ott tetvesedtek meg először.

*

Egy reggel az ór szólt Elődnek, hogy szedje a cuccát. Megint azt hitte, hogy szabadul, de nem. Csak vitték valahová. A rabszállítóból hegyek körvonalait látta, ebből gondolta, hogy az a Kárpátok lehet. Szamosújvárra vitték. Újra együtt voltak négyen. De csak az úton. Előd emlékezett a gyufára, amit a rabok csináltak. Az állt rajta, hogy Gherla. Az ország legszigorúbb börtöne, ahol még Rózsa Sándor, a nagy betyár is szelid varga lett. Előd abban reménykedett, hogy hátha az új helyen kiveszik őt is dolgozni. Ha gyufát kell gyártani, hát gyufát gyárt, akkor is, ha a foszfor mérgező, és kihullik tőle a foga meg a haja, csak csináljon valamit, mert a semmittevés borzasztóan felőrölte. Állandóan a saját sorsán gondolkozott, olyan volt, mintha egész nap a saját seggébe bámulna, és csak akkor zökkent ki ebből, ha verni vitték. Mert a verést ott sem hagyták abba. A börtönigazgató kivezettette az oroszhegyi rabokat az udvarra, kiállította a román rabok elé, összeszidta előttük, rájuk uszította őket. Azt mondta rájuk, hogy a horthysták műveltek ilyeneket, mint ezek, sovén gyilkosok, jól nézzék meg őket, mert ezek ölik a románokat... Akkor az örök a toronyban elfordultak, és hagyták, hadd barátkozzanak a román rabok a magyarokkal. Más módszereik is voltak a smaszszereknek. Amikor az ór éjjel a folyosón átment, gumibottal rácsapott az ajtóra, a rabok mind talpra ugrottak, s egy idő után ez annyira beléjük ivódott, hogy bármilyen kis neszre felugrottak. Tizenötven voltak negyven négyzetméteren. Felváltva sétáltak.

*

Havonta egy beszélőt engedélyeztek. Nagyapám mind-egyikre elment. Ott állt a kettős üvegfallal előtt, szemben Előddel. Ha megszólalt magyarul, ráüvöltöttek, hogy beszéljen románul. Románul nem tudott egyikük se, magyarul nem beszélhettek, tolmács nem volt. Álltak és nézték egymást. Akkor látta Előd, hogy nagyapám szeméből folyik a könny, de furcsamód csak az egyikből. Előd intett, hogy ezt ne, de nagyapám értetlenül nézett rá, hiszen ő is volt börtönben, tudja, milyen. Húsz percig nézték egymást, nem mondhattak semmit, de megnyugtatta

őket a másik puszta jelenléte is. Nagypám tekintetével bátorítani próbálta Elődöt, hogy minden rendben, ne adják fel, mert sokan dolgoznak értük odakinn. Megpróbáltak integetni egymásnak, de rájuk förmedtek az örök, hogy az beszélő, nem mutogató, beszéljenek, de csak románul. Letelt a húsz perc, Elődöt visszavitték, de tudta, hogy nagypám minden beszélőre el fog menni, akkor is, ha soha egyetlen szót sem szólhatnak egymáshoz.

Nem azért folyt nagypám könnye, mert sírt, hanem mert közben otthon a faluban kiderült, hogy kik verték Liviut valójában, s nagypám ezt szóvá is tette, és oda-csaptak neki ostornyéllal. Elszakadt a könnyesatornája, és mindig folyt a könnye. Háromszor is megmútták, de egyszer sem sikerült. A szeme száraz volt, de az arcán futottak le a cseppek. Persze, Előd ezt nem tudhatta, csak azt, hogy ártatlanul ül, és várta, hogy kiderüljön az igazság.

Öregapám a beszélőre mindig ötkilós csomagot vitt, és belecsempézte az Elődékről szóló újságcikkeket. Abból értesültek, hogy kint sokan küzdenek értük, és hogy az ügyvédek a Strasbourgi Emberjogi Bírósághoz fordulnak majd az ügyük miatt. Előd egyszer át akarta küldeni a többieknek is a cikket a borbélyal, mert Szamosújváron sem egy cellába kerültek, de a borbély valami szabadulási kedvezmény reményében beárulta. A cikket elkobozták, és attól kezdve minden csomagot szétszedtek, a cigarettaszálakat is eltörték, hogy nincs-e benne összecsbolyított újságcikk. A csomagokat Előd úgy kapta meg, mintha az egerek szétrágták volna. Szamosújváron legalább jó víz volt, nem úgy, mint Margineniben. A cellában volt csap, lehetett inni, mosakodni, mégis szenvedtek a tetvektől, mert a százéves matracokban hemzsegték, nem tudták kiirtani.

*

Harmadik éve voltak már benn, mikor 1993 nagypénteken kinyílt a vasajtón a kisablak, és beszéltek Elődnek, hogy látogatói vannak. Új ruhát kapott, előtte megfürödhetett... A találkozóra egy külön teremben kerül sor. Mind a négy oroszhegyi rabot elővezették. A rabok is végignézték egymáson, mert már jó ideje nem találkoztak, csak a falon meg itt-ott üzentek egymásnak. Szemben velük Bokor Péter szenátor, egy történelvszpolitikus-jogharcos, Katona Ádám és Szalontai Barnabás, ferences atya ült. A rabok mögött ott álltak a magyarul tudó besúgók, így nem beszélhettek semmiről, csak azt mondták el, hogy jól bánnak velük, nem szenvednek semmiben hiányt. Semmi érdemleges nem történt a találkozón, mégis attól a naptól kezdve enyhültek a körülmények. Ment nagypám beszélőre, és beszélhettek magyarul, néha ordítottak az örök, mert nem értették, mit beszélnek, de ők attól magyarul beszéltek. Nagypám kérdezte Elődtől, hogy milyen

volt a mise, amit az érsek úr celebrált nekik a börtönkapolnában nagypénteken. Előd azt válaszolta, hogy nekik az érsek úr nem celebrált semmit. Ezen nagypám meglepődött, mert ő úgy tudta, hogy sikerült az érsek-nél kijárni, hogy misézzen a székely raboknak. Utólag aztán megtudták, hogy bent járt az érsek, misézett is, csak a börtönörök nem őket vezették elő, hanem más rabokat, akikre azt mondták, ők azok. Az érsek megnézte, hogy mennyire megkövült a szívük, mennyire nem tudnak a misére hangolódni, nem mondják vele az imákat, azt is elfelejtették, hogy mikor kell letérdelni meg felállni. Szomorúan ment ki, mert hívei elfeledték Krisztus követését, éppen ott, a szabadságuktól megfosztva, ahol a legnagyobb szükség van a hitre és a reményre. Az érsek nem jött rá, hogy román raboknak miséz, akiknek fogalmuk sincs, hogy egy katolikus misén mikor kell térdelni, felállni, leülni, csak bohózkodtak ott, magyarul egyik sem értett.

*

Az örök is vittek újságokat Elődéknek, csak éppen azokat a román nacionalista újságokat, amelyekben arról írtak, hogy a milicista fejtét levágták, és azzal labdázta. Elődék hiába védekeztek, hogy nem igaz, az örök azt felelték, hogy ha az újság írta, akkor igaz. Kivették őket a cellából, és jól megverték. Úgy állították be őket, mint akik tudatosan, szisztematikusan írtják a románokat, amikor csak alkalmuk adódik rá. Románölök voltak úgy, hogy soha nem öltek embert. A tényekhez hozzátartozik, hogy Székelyföldön a forradalomban hat milicistát öltek meg: három román, három magyart. Éppen így jött ki, fele-fele arányban. Senki nem válogatott náció szerint.

Előd kérte Szamosújváron is, hogy dolgozhasson, papíron kijuttatta a kérelmet Iliescu elnöknek címezve, de nem érkezett válasz. Mentek Bukarestből ellenőrzésre, és kérte szóban is, hogy vegyék ki dolgozni, de még rászóltak a börtönparancsnokra, hogy *erre láncot teszten s bilincset*. És a parancsnok rá is tetette. A kezére, lábára bilincset, és ezt láncal köttette össze. Sokszor naphosszat feküdt így a hideg betonon. Volt olyan hét, hogy minden nap ott feküdt. Fűtés nem volt a cellában. Pontosabban a három év alatt kétszer, egy-egy órára. Egyszer télen, egyszer meg nyáron. Előd később összeszámolta: nyolc hónapot és kilenc napot volt láncra verve.

Elődék az egyik becsempészett újságból tudták meg, hogy ügyük Románia határán kívülre került, de még Magyarországon is túlra, már a Strasbourgi Emberjogi Bíróság előtt van, sok ember küzd értük a tengerentúlon is, s Románia az Európai Unió felé kacsingatva kezdett hajlani egy színlelt igazságtétel felé. Olyan hírek érkeztek, hogy hamarosan szabadulnak. Három évet már leültek, de amikor feltűnedezett a szabadság lehetősége,

annyira lelassultak a napok, hogy nem akart az óramutató haladni, nem nyílt az ajtó se, csak sétáltak fel-alá a cellában, és úgy érzékelték, mintha az örök időben menetelnének a semmi felé. A puszta hitük maradt, s mindig eszükbe jutott, hogy ártatlanul ülnek ott, és előbb-utóbb csak eljön az igazság pillanata.

*

Annyit hitegették őket hiába, hogy már azt hitték, a tizen-nyolc évet le kell tölteniük. Meg is fogadták, mikor '93 karácsonyára nem engedték ki őket, hogy ha kell, óráról órára leülnek ezt az időt, de nem szerzik meg azt az örömet senkinek, hogy összeomlanak. Elszántak voltak. Három évig nem vitték ki őket sétára, már csak tizenöt maradt hátra. Ha tizennyolc évig nem látnak napot, akkor tizennyolc évig nem néznek. Aztán másként történt.

1994. március 23-án fel-alá sétáltak a cellában, szólt a bukaresti rádió a difuzorban, és beolvasták, hogy kik kaptak kegyelmet. Előd egyszer csak meghallotta a nevét román akcentussal, *Vász Kisz Elod*, fülelni kezdett, hogy jól hall-e, s hát hallotta a többiek nevét is. Nem is emlékezett később, hogy örömeiben vagy dühében kapott-e rohamot, de elkezdte rúgni az ajtót, ütötte ökölrel is, és üvöltötte, hogy *engedjenek ki, mert szabad vagyok, engedjenek ki*. Keményen káromkodott, és szidott mindenkit, aki az ajtó túloldalán volt, a vasajtó azonban nem engedett. Szétdobálta mindenét a rabok között, állt és várta, hogy kinyíljon az a rohadt vasajtó, de az örök tagadták a közkegyelmet. Tagadtak mindent. Ez nagyon felbőszítette Elődöt. Egy hétig tagadták, amit a saját fülével hallott, de már nem tudták elbizonytalanítani. Ezalatt alig evett, aludt, éjjel-nappal sétált a cellában. Nagypénteken, reggel nyolckor érkezett az ő, s mondta Elődnek, hogy készítheti a csomagot. Már rég készen állt: ő maga volt a csomag. Semmit nem akart magával vinni, a tetveket is ott hagyta a cellatársainak, hogy szaporítsák. Volt azért valami, amit nem szeretett volna elveszíteni, mégis meg kellett semmisítenie. Két füzetet írt tele titokban, mindazt lejegyezte, ami velük történt, és tervezte, hogy kijuttatja, de a szabadulás hírére megsemmisítette, mert mielőtt kien-gezik, az embernek még a seggébe is belenéznek, nem visz-e ki valami titkot az anusa vörös falára írva. A füzeteket laponként megette, de ott volt a fejében minden szó abban a sorrendben, ahogy leírta a félhomályban. Elhatározta, hogy odakint újra leírja, mert rengeteg tanulság volt benne, és azt szerette volna, hogy a következő generáció ne jusson az ő sorsukra.

*

Előd élete legszebb napjának érezte azt a nagypénteket, mikor kinyílt a cellaajtó. Hasonlóan a másik három oroszhegyi rabhoz. Tizennyolc évre elítélve, négy év

után megszabadulva. Igaz, csak ideiglenesen. Kilépve a szamosújvári börtön kapuján, furcsának hatott minden. Furcsa volt az is, hogy süt a nap. Három évig nem láttak napot. Újra együtt voltak négyen. Csak pislogtak. Először Barnabás atyát akarták felkeresni, aki bejárt hozzájuk misézni. Barnabás atya is forradalmár volt. '89 decemberében elővette a régen elsüllyesztett barna ferences csuhát, amit akkor dugott el, amikor a rendet feloszlatták a kommunisták, magára öltötte, és végigsétált Szamosújvár főutcáján. Az emberek nézték a furcsa lényt, mert olyat nem láttak, csak az öregek emlékeztek rá. Ez volt az ő forradalma. Őt ezért nem ítélték el. Elődék nem tudták, hol lakik Barnabás atya. Két nőt hallottak beszélgetni magyarul az utcán. Előd elindult feléjük, de néhány lépés után megállt, mert nem tudta, hogyan kell megszólítani egy nőt. Küldte Imrét, de ő is visszafordult. István bácsit kérték meg, mint akinek több rutinja van. Neki sikerült. A nők sokat hallottak róluk, mikor bemutatkoztak, a nyakukba borultak, majd siettek ország-világnak kikiabálni, hogy kiszabadultak a székely fiúk. Az utat azért megmutatták. Barnabás atya is nagyon meglepődött, nem győzte elővenni a miseborokat, de a friss szabadságosok sem enni, sem inni nem tudtak.

*

Került sofőr, kocsí. Vitték haza őket Oroszhegyre. Az emberek tudták, hogy mennek, már várták a szabadulót a központban. Az egész falu. Kézről kézre jártak. Ölelgették, csókolgatták őket. Olyan fogadtatásban volt részük, mint amilyen csak az igazi hősöknek jár. Ám mikor hazaérkeztek a szülői házhoz, óriási feszültség fogta el Elődöt. A kiesett négy év miatt is, de valahogy úgy érezte, hogy ez a szabadság nem végleges, hogy bármikor visszavihetik, és mihamarabb kívül kell kerülnie a határon, mert ott nincs biztonságban. Nem tudta, hogy mondja el ezt azoknak, akik négy évig küzdöttek érte és vártak rá, nagyapámnak, nagyanyámnak, a jogharcosoknak, hogy jól nézzék meg, mert nem tudni, mikor látják legközelebb. Egyelőre nem mondott nekik semmit. Örült a szabadságnak, fogadta a látogatókat, akik éjjel-nappal egymásnak adták a kilincset.

Szép húsvét következett, másodszor csapta meg a szabadság szele Elődöt, de ez a szabadság már nem úgy hatott, mint amit '89-ben érzett karabéllyal a hóna alatt. Ez a szabadság kikezdte a hitét, s nem tudta, hogy meddig tart. Minden jónak mutatkozott a felszínen, az első padban ültek a templomban húsvétkor, a polgármester külön köszöntötte a megszabadult foglyokat, a környező falvakból is érkeztek, őket is meghívták. Mégis kétséges szabadság volt, amit Elődék Ilescutól kaptak *ideiglenesen*. Ez azt jelentette, hogy a büntetésük bizonyos részét elengedték, de jogukat felfüggesztették,

míg az eredeti ítélet, a tizennyolc év le nem jár. A gyilkos bélyeg is rajtuk maradt, nem változtatták meg. Előd azon gondolkozott, hogyan is lehet valaki jogaitól megfosztva szabad? Bármikor a fejéhez vághatták, hogy gyilkos, hiszen hivatalos papírja volt róla. Ugyanazt a nyugtalanságot érezte, mint amikor a traktor defektjét javította, és meghallotta a zúgást. És ez nem akart múlni. Attól félt, hogy eljönnek érte megint. Éjszakánként többször felriadt, azt álmodta, hogy rátörnek az ajtót és elviszik. Érezte, hogy ezt nem bírja sokáig. A viszonylagos szabadság rosszabb volt, mint a börtön.

Sürgősségi útlevelet csináltatott, és ahogy kézbe vette, azonnal indult Budapestre. Nagypám nem köszönt el tőle. Előd vérig sértette őt: négyévnyi küzdelmet úgy hálált meg, hogy faképnél hagyta őket. Szobája zsúfolásig volt ajándékkal, még Amerikából is kaptak csomagot. Olívaolajtól a szövetkabátig, sok mindent küldtek neki is, míg börtönben volt, amit persze nem lehetett az ötkilós csomagban továbbítani. Nagyanyám érintetlenül felhalmozott mindent egy sarokban, hogy ha majd Elődöt kiengedik... De sem az együttérés, sem az ajándékok nem tudták visszatartani. Szörnyű kétarcúságot látott a saját ügyükben is: Románia nemzetközi nyomásra elengedte őket, hogy Európa szemében jogállamként tündököljön, EU-tagga válhasson, közben pedig amint lehet, hátulról kerülve visszapréseli őket a börtönbe. Csak úgy bosszúból. Mert egy román meghalt, s mind-egy, milyen ember volt: ezért valaki(k)nek szenvedni kell, akkor is, ha nem ők ölték meg.

*

Hajnalban ért Előd busza Budapestre. Néhány nap múlva hazatelefonált, hogy szerencsésen megérkezett, minden rendben van. Akkor mondták neki, hogy ne menjen haza, mert megérkezett a katonai behívója. Kicsit megnyugodott, jól érezte ő, hogy nem hagyják majd békén. Nagypám is belátta, hogy Elődnek igaza volt. Inkább Pesten legyen, mint valamelyik büntetőszázadban. A négy elitelt politikai jogai fel voltak függesztve, nem hívhatták volna be Elődöt katonának sem, de ez a románokat nem érdekelte. Előd már látta maga előtt, hogy beteszik egy román büntetőszázadba, és védtelenebb lesz, mint a börtönben. Köszönte, de ebből nem kért. Inkább katonaszökevény lett. Mielőtt bezárták, regruta volt, énekelve vonult volna be a román hadseregbe, de a börtön után megfogadta, hogy hamarabb lesz idegenlégiós, mint román katona.

Előd kezdetben sajtótájékoztatókat tartott Budapesten. Szépen beszélt, türelmesen, okosan, jó beszédképessége volt, s ez tetszett az újságíróknak. Kapcsolatokat épített. Gyorsan elhelyezkedett: műszakvezető és anyagbeszerző lett az Üllői úton egy éjjel-nappaliban.

Jogosítványt akart, s mikor elég pénze gyűlt, vett egy Daciát, és hazaküldte, mert akkoriban hordták vissza a Daciákat Romániába, ami nagy üzlet volt. Műszaki főiskolára akart jelentkezni. Pótolni mindazt, ami önhibáján kívül kimaradt az életéből. Nem ivott, nem dohányzott, sokat dolgozott, albérletben lakott Imrével, a cellatársával és jó néhány erdélyivel.

Aztán egyszer lementek sörözni a Déli pályaudvar környékére. A többiek egy idő után hazamentek, ő még maradt. Románokkal ismerkedett össze, rúzsozott nők is voltak ott állítólag, Előd nem sokkal azelőtt kapott fizetést, a pénze kilátszott az inge zsebéből. Lehet, azt hitte, úgy megy itt is, mint falun, ki kell lógnon a pénz egy kicsit a zsebből, hogy mindenki lássa, milyen módos gyerek. Ezt mi már csak utólag tudtuk meg, amikor megjelent S., Előd egyik lakótársa és barátja az albérletünkben, és egy negyedórás néma kézmozdulás után elmondták, hogy Előd az előző éjszaka fölakasztotta magát a fürdőszobában. Nem hittük el. Rohantunk az Alkotás utcai albérletükbe, s mire odaértünk, már elvitték őt, de a zsinag, amiről levágták, még a fürdőszobában lógott. A fűtéscsőre akasztotta fel magát, mutatta az egyik lakótársa. Csak az volt a furcsa, hogy abban a lakásban még vagy tízen laktak, és senki sem vett észre semmit. A rendőrség nem állapított meg idegenkezűséget, de a rendőrség is téved, a Securitate is szóba került, a még mindig létező román titkosszolgálat. Aztán a volt lakótárs, akitől megtudtuk, hogy Előd felakasztotta magát, most emberölésért ül börtönben. Egy másik ember megöléséért. Furcsa dolgok együtt.

Az első román kormány által alkotott jogszabály szerint a forradalom idején történt események Románia területén nem számítottak bűncselekménynek. Aztán ezt utólag korlátozták, hogy csak a székelyföldieket ítélhessék el. Ha Előd tényleg embert ölt volna, az eredeti jogszabály szerint is felmentést kellett volna kapjon. Ezt mindenhol alkalmazták Romániában, kivéve a Székelyföldön.

*

Elődöt a Máltai Szeretetszolgálat mentője vitte haza pléhkoporsóban. Az öngyilkosok sorába temették, távol a többi halottól, mert a katolikus egyház bűnnek tartja az öngyilkosságot. Gyilkosként halt meg, noha soha nem ölt embert, az öngyilkosok közé temették, noha kétséges, hogy az volt-e, szabadnak érezte magát a forradalom után, noha a diktatúra helyett az (ál)demokrácia fordította tragikusra a sorsát, ugyanakkor az első szabadon választott elnök, Iliescu, aki végül Elődék kegyelmi kérvényét aláírta, ugyanazzal a kezével, s meglehetősen, ugyanazt a tollat használva Liviuinak posztumusz „a forradalom hőse” kitüntetését adományozta.